

НАУКОВІ ПРАЦІ **НАУКОВІ ПРАЦІ**

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 50

Кам'янець-Подільський
«Аксиома»
2019

Рецензенти:

О. В. Кульбабська, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича;

Г. С. Мазоха, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

*Друкується за ухвалою вченої ради
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 10 від 31.10.2019 р.)*

Міжнародна редакційна колегія:

С. Д. Абрамович, доктор філологічних наук, професор; **І. С. Беркещук**, кандидат філологічних наук, доцент; **Т. В. Боднарчук**, кандидат педагогічних наук, доцент; **О. С. Волковинський**, доктор філологічних наук, професор; **О. В. Галайбіда**, кандидат філологічних наук, доцент; **О. В. Кеба**, доктор філологічних наук, професор (заступник відповідального редактора); **Б. О. Коваленко**, кандидат філологічних наук, доцент (відповідальний секретар); **Н. Д. Коваленко**, кандидат філологічних наук, доцент; **Аркадій Мажец**, доктор габілітований, професор Академії ім. Яна Длугоша в Ченстохові (Республіка Польща); **А. А. Марчишина**, доктор філологічних наук, доцент; **Л. М. Марчук**, доктор філологічних наук, професор (відповідальний редактор); **Г. Й. Насмінчук**, кандидат філологічних наук, професор; **Т. М. Петрова**, кандидат педагогічних наук, доцент; **А. С. Попович**, доктор педагогічних наук, доцент; **О. А. Рарицький**, доктор філологічних наук, доцент; **П. Л. Шулик**, кандидат філологічних наук, професор; **Емілія Янігора**, доктор, доцент Католицького університету в Ружомберку (Словачина).

Міжнародна наукова рада:

Уршуля Груца-Мьонсік, доктор наук педагогічних, ад'юнкт Жешівського університету (м. Жешів, Республіка Польща); **А. В. Жуков**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської мови Новгородського державного університету ім. Ярослава Мудрого (м. Великий Новгород, Російська Федерація); **Б. П. Іванюк**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської класичної літератури і теоретичного літературознавства Єлецького державного університету імені І. О. Буніна (м. Єлець, Російська Федерація); **Данута Кристіна Мажец**, доктор габілітований, професор Академії ім. Яна Длугоша в Ченстохові (м. Ченстохов, Республіка Польща); **І. В. Остапенко**, доктор філологічних наук, професор кафедри міжмовних комунікацій та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (м. Сімферополь, Україна); **О. С. Силаєв**, доктор філологічних наук, професор кафедри російської та світової літератури Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди (м. Харків, Україна); **В. І. Силантьєва**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, Україна); **Н. М. Сологуб**, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту української мови НАН України (м. Київ, Україна); **О. О. Тараненко**, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (м. Київ, Україна); **Антон Фабіян**, доктор габілітований, професор університету Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (м. Кошице, Словачина).

НЗ4 Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Випуск 50. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. – 166 с.

У збірнику наукових праць висвітлюються актуальні проблеми сучасного мовознавства, літературознавства, методики викладання філологічних дисциплін, представлено широкий спектр наукових розробок вітчизняних і закордонних дослідників.

Видання адресовано професійним філологам, докторантам і аспірантам, усім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку філології.

УДК 80:001(045)

Тексти статей подаються в авторській редакції

Рік заснування – 1993. До 1999 р. – Збірник наукових праць
Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Серія філологічна

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України з філологічних наук
(Наказ Міністерства освіти і науки України № 820 від 11.07. 2016 року)

Свідоцтво про державну реєстрацію засобу масової інформації
серія КВ №14660-3631ПП від 01.12.2008 р.

Збірник наукових праць «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки» проіндексовано у міжнародних наукометричних базах:
Index Copernicus (IC), GOOGLE SCHOLAR

11. Корній, Д. (2016). Зірка для тебе. Харків, 304 с.
12. Корній, Д. (2012). Тому, що ти є. Харків, 240 с.
13. Костенко, Л. (2011). Записки українського самашедшого. Київ, 416 с. .
14. Роздобудько, І. (2008а). Гудзик; Все, що я хотіла сьогодні...; Оленіум. Харків, 475 с.
15. Роздобудько, І. (2008б). Дві хвилини правди. К., 2008. 248 с.
16. Талан, С. (2016). Купеля. Харків, 240 с.
17. Ужченко, В. Д. і Ужченко, Д. В. (2007). Фразеологія сучасної української мови. Київ, 494 с.
18. Фразеологічний словник української мови (1999). В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк, В. Й. Горобець. Київ, 984 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ФСУМ – *Фразеологічний словник української мови* (1999). В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк, В. Й. Горобець. Київ, 984 с.

УДК:811.161.2'371'06(043.3)

DOI:10.32626/2309-9771.2019-50-9-14

Надія Безгодова
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
української філології та загального мовознавства
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка (Старобільськ, Україна)
e-mail: bezgodova162@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5133-8250

Анатолій Найрулін
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
української філології та загального мовознавства
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (Старобільськ, Україна)
e-mail: nairulin64@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5448-4819

ФОРМУЛИ-ЗВЕРТАННЯ В ЕПІСТОЛЯРІЮ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК ВИЯВ ПРАГМАЛІНГВАЛЬНОГО (КОНОТАТИВНОГО) КОМПОНЕНТА

У статті розглянуто етикетні формули-звертання в епістолярію Лесі Українки. Відзначено, що прагмалінгвальний (конотативний) компонент у текстах листів насамперед виявляє себе в змісті й структурі обов'язкових етикетних формул. Проаналізовано конотації формул-звертань залежно від їх лінгвістичних складників та особливостей будови.

Ключові слова: епістолярій, етикетні формули-звертання, конотація, прагмалінгвальний (конотативний) компонент.

Bezgodova Nadiia, Nairulin Anatoly *Vocative Formulae in Lesya Ukrainka's Epistolary As The Mark of Pragmalinguistic (Connotative) Component*

The article is devoted to the analysis of pragmalinguistic (connotative) language semantics component of etiquette vocative formulae – in Lesya Ukrainka's epistolary. The source corpus of the study is the authoress's letters presented in the 10-12th volumes (Kyiv, 1978-1979), as well as in the electronic "Encyclopedia of Lesya Ukrainka's life and work" (2006 – 2019). The task provides the description of the connotations that are typical for these etiquette formulae. The main method of research has been the descriptive one with the technique of direct observation usage.

It's been noted that despite the significant scientific advance in the field of connotations research (L. Bloomfield, C. Bally, T. Kosmeda, O. Selivanova, O. Taranenko, D. Shmelov, etc.) this language universal was described mainly in the lexicographic works that creates the opinion on the secondary role, optionally function, the secondary role of the connotative component at other levels of the language system. It's been stated that pragmalinguistic component in the epistolary can be compared with the connotation component in the structure of which emotional and evaluative components (do not forget also about expressive) are important and are the presentation of the communicative goals and strategies of the addressee. It's has also been noted that in the structure of any letter there are vocative formulae, aimed at the contact establishing and to the further the perception of information, which the sender gives.

That's why in the epistolary of the authoress these formulae are full of only positive connotations (love, courtesy, honour, respect, kindness, cordiality, ideological and creative kinship, etc.) that are actualized through the use of lexemes to denote family relationships, words-titles, the use of attributives with positive qualitative evaluation, the use of emotionally coloured vocabulary, onyms, substantivational adjectives and pronouns with the semantics of positive qualitative evaluation and possessiveness, usual and occasional deminitives, lexemes with traditionally positive connotations etc. The important actualizers are also intonational possibilities and graphic design of these etiquette formulae.

It has been emphasized that structural properties of the vocative formulae are also significant in determining the connotations.

It's been proposed to provide the future studies of the Ukrainian literary epistolary in the field of description of the pragmalinguistic (connotative) component in it within the practical absence of such analysis in the epistolary text.

Key words: *epistolary, etiquette vocative formulae, connotation, pragmalinguistic (connotative) component.*

Ця стаття є продовженням попередніх досліджень, присвячених проблематиці прагмалінгвального (конотативного) компонента в письменницькому епістолярію, у яких було зауважено про те, що «прагмалінгвальний компонент мовної семантики в епістолярному тексті тісно пов'язаний з його конотативними особливостями, спрямованими на досягнення поставленої комунікативної мети, яка впливає з комунікативних стратегій адресанта (автора листів)» [Найрулін 2016, с. 97]. До того ж цей компонент, на нашу думку, «у текстах листів насамперед виявляє себе в обов'язкових етикетних формулах: звертаннях, проханнях, побажаннях, прощаннях тощо» [Найрулін 2019, с. 99]. Отже, метою нашого дослідження є аналіз формул-звертань у листах Лесі Українки в прагмалінгвальному (конотативному) аспекті. Завдання полягає в описі конотацій, властивих цим етикетним формулам. Виходячи із зазначеного, основним методом дослідження став описовий з використанням прийому безпосереднього спостереження.

Насамперед важливо наголосити на тому, що, незважаючи на значний науковий доробок у галузі дослідження конотації (Л. Блумфілд, Ш. Баллі, Ю. Апресян, В. Говердовський, Р. Гінзбург, Т. Космеда, О. Селіванова, О. Тараненко, В. Телія, Є. Шендельс, Д. Шмельов та ін.), цю мовну універсалію описано переважно в лексикологічних працях, що створює думку про другорядність, необов'язковість, вторинність конотативного компонента на інших рівнях мовної системи. Отже, ми акцентуємо на тому, що конотація є мовною універсалією в широкому та вузькому розумінні, оскільки в широкому розумінні явище конотації притаманне всім мовам світу, тобто мові як системі загалом; а у вузькому – воно виявляє себе в певному тексті на всіх його рівнях. Текст, своєю чергою, набуваючи індивідуальних мовленнєвих рис, вводить нас у сферу дискурсу. Тобто, як ми вже зазначали в одному з попередніх теоретичних досліджень, «конотація становить нерозривний ланцюг емоційних, експресивних, оцінних, духовних, світоглядних компонентів, котрі створюють мовну картину, яку найглибше розкрито саме в епістолярному тексті, оскільки в ньому якнайширше представлено панораму художнього світу й творчих шукань письменника; перед нами постає його епоха, його творча майстерня» [Найрулін 2016, с. 90]. У листуванні репрезентовано світське й літературне, а також родинне середовище адресанта, вимальовано портрети політичних персонажів; відчутно діалог споріднених душ. У листах знаходимо неоціненні свідчення поетичної „роботи душі”, відчуваємо психологію поетичної творчості, спостерігаємо за примхливим мерехтінням творчої уяви, асоціативним летом думки. Своєю суттю епістолярний доробок, як зауважує М. Коцюбинська, – це непересічний художньо-психологічний феномен [Коцюбинська 1997, с. 218]. . Тому особливо важливою для епістолярію в плані дискурсу є зміст і тематика листів, які звичайно ж залежать від життєвої ситуації, адже «мовленнєва діяльність утілюється в конкретних ситуаціях, у межах певного соціально-культурного контексту, а відтак для забезпечення успішної комунікації в адресата й адресанта повинен бути спільний прагматичний і когнітивний простір...» [Буднік А 2016, с. 42]. Прагмалінгвальний компонент мовної семантики в епістолярному тексті, таким чином, тісно пов'язаний із його конотативними особливостями, спрямованими на досягнення поставленої комунікативної мети. А практична відсутність досліджень конотативних особливостей в епістолярному тексті з його елементами психологізації, інтимізації, емоційності, експресивності, оцінки, які є складниками конотації, зумовлюють актуальність розгляду їх у листуванні Лесі Українки, однієї з найзнаковіших постатей в українському та європейському мистецтві художнього слова, епістолярна спадщина якої, як зазначає „Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки” на сьогодні «...складає близько 900 листів, і можливості виявлення їх ще далеко не вичерпані» [Енциклопедія, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp.html>].

Зазначимо, що вивченню листовної спадщини письменниці присвячено праці багатьох дослідників, це насамперед монографії В. Святовця [Святовец 1981] та С. Богдан [Богдан 1998], які вже цілком справедливо можна назвати класичними; це дисертаційні роботи В. Савчук [Савчук 2009], О. Красовської [Красовська 2010], А. Ільків [Ільків 2016] та ін. Щоправда, названі наукові джерела, за винятком хіба що дослідження

О. Красовської, практично не розкривають конотативний (у нашому випадку прагмалінгвальний) аспект вивчення епістолярію Лесі Українки.

Етикетні формули-звертання, на нашу думку, є одними з найважливіших складників у структурі епістолярного тексту. Тому прагмалінгвальний (конотативний) компонент у цих формулах виявляє себе чи не найвиразніше, оскільки саме в них закладено початкові стратегії й тактики комунікативного акту, адже «... звертання є одним з невід'ємних елементів мовлення та основним вербальним засобом вираження адресованості. Воно може виступати засобом іменування адресата, управління комунікативним процесом, експлікації емотивних конотацій висловлювання. Форми звертання є також маркером ставлення одного учасника спілкування до іншого» [Величко 2017, с. 25]. Отже, як ми вже зазначали, «Прагмалінгвальний компонент, який ми співвідносимо з конотативним компонентом, тобто наявністю додаткових супровідних співзначень, що накладаються на основне значення, є вдячним матеріалом для дослідження формул-звертань в епістолярному тексті, бо саме в них якнайчастіше відчутне особисте ставлення, почуття, оцінка, настрої адресата. Різноманітні позитивні конотації в цьому випадку можуть бути актуалізовані завдяки вживанню демінутивів, оказіональних демінутивів, онімів у кличному відмінку, атрибутивів з якісно позитивною оцінкою, лексем з традиційно позитивними конотаціями, інтонаційним можливостям, графічному оформленню листовних формул-звертань та синкретизму, виявленому в поєднанні формул-звертань з формулами-привітаннями» [Найрулін 2019, с.100].

Традиційно основою звертань в епістолярію Лесі Українки є:

1. Назви на позначення родинних стосунків з позитивними конотаціями любові, поваги, які досягнуто за рахунок уживання демінутивів та атрибутивів із семантикою присвійності, позитивно якісної оцінки, і завдяки графічному оформленню (найчастіше це вживання знака оклику). Подібні звертання є в листах до матері: «...*мамочко!*» [Українка Леся 1978, т. 10, с. 30]; «...*люба мамочко...*» [Українка Леся 1979, т. 12, с. 98]; «*Люба моя мамочко!*» [Українка Леся 1978, т. 10, с. 309]; «...*мамочко люба...*» [Українка Леся 1979, т. 12, с. 91]; «...*мамочко моя ...*» [Там само, с. 35]; до дядька Михайла Драгоманова: «*Любий дядьку!*» [Енциклопедія 2006 – 2019, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/188x/188806xx.html>], «*Любий мій дядьку!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1892/18920315mpd.html>], «*Дорогий мій дядьку!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1894/18940417.html>]; до сестри Ольги: «...*дорога моя сестричко!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1898/18980228.html>]; до дядини Людмили Драгоманової: «*Дядино моя дорога!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1893/18930122.html>], «*Люба моя дядино!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1896/18960307.html>], «*Дорога моя, люба дядино!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1899/18990605.html>]; до тітки Олени Тесленко – Приходько: «*Дорога тіточко!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1897/18970529.html>].

Як бачимо, основою таких звертань є лексеми з позитивними оцінками, значення яких підсилено означуваними словами, що створюють атмосферу експресивного напруження й водночас душевного комфорту, атмосферу почуття любові й поваги до рідної людини.

2. Слова-титули. Тут позитивні конотації визначено соціальними чинниками (*пане, пані, панове*), структурно-семантичними особливостями (*добродію, добродійко*), уживанням атрибутів з першою частиною *високо-, вельми-* та позитивно якісною оцінкою, а також графічними засобами (див. вище). У листуванні Лесі Українки за частотністю використання звертання *пане, пані, панно, панове* та *добродію, добродійко* вживані рівномірно: «*Вельмишановний пане Петруненько!*» [Українка Леся 1979, т. 12, с. 449]; «*Високоповажана пані!*» [Українка Леся 1978, т. 11, с. 268]; «*Дорога панно Катерино!*» [Енциклопедія 2006 – 2019, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1902/19020119kg.html>] «*Високоповажані панове!*» [Українка Леся 1979, т. 12, с. 458]; «*Високоповажаний добродію!*» [Там само, с. 254]; «*Високоповажний добродію!*» [Українка Леся 1978, т. 10, с. 314]; «*Вельмиповажаний добродію!*» [Енциклопедія 2006 – 2019, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1891/18910303.html>]; «*Вельмишановний добродію!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1908/19080908.html>]; «*Вельмишановна добродійко!*» [Українка Леся 1979, т. 12, с. 229]; «*Шановний добродію!*» [Українка Леся 1978, т. 10, с. 362]; «*Шановна добродійко!*» [Українка Леся 1978, т. 11, с. 256].

У листах Лесі Українки широкоживаними є звертання *товаришу, товаришко*, що створюють конотації ідейної спорідненості, однодумності, одностайності тощо: «...*мій товаришу...*» [Українка Леся: 1979, т. 12, с. 140]; «...*товаришу милий...*» [Там само, с. 15]; «*Люба моя товаришко!*» [Українка Леся 1978, т. 11, с. 198]; «...*ніжна і люба товаришко!*» [Там само, с. 21]; «*товаришу милий...*» [Там само, с. 15]; «*Люба моя товаришко!*» [Українка Леся 1978, т. 11, с. 198]; «*Дорога і шановна товаришко!*» [Енциклопедія 2006 – 2019, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1899/18990520.html>] тощо. В окремих своїх листах письменниця поєднує звертання *товаришу, товаришко* зі звертаннями *пане, пані*: «*Дорогий пане товаришу...*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1903/19030113jif.html>]; «*Шановний пане-товаришу!*» [Там само, (<https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1904/19041128.html>)]; «*Вельмишановна пані товаришко!*» [Там само,

<https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1908/190806xx.html>]. Таке поєднання актуалізує конотації поваги, пошани і творчої та ідейної спорідненості.

3. Значну частину в епістолярію Лесі Українки становить емоційно-забарвлена лексика. Тут позитивні конотації створено внаслідок уживання демінутивів, лексем із традиційно позитивними конотаціями, окремих квазізвертань, атрибутивів та їхніх сполучень із значенням присвійності, позитивно якісної оцінки й, звичайно, завдяки графічним особливостям: «...*мамочко-серденько!*» [Українка Леся 1978, т. 10, с. 93]; «...*серденько моє, мамочко!*» [Там само, с. 100]; «*Мамочко, серце моє...*» [Українка Леся 1979, т. 12, с. 91]; «*Лілочко, серце моє!*» [Українка Леся 1978, т. 11, с. 195]; «...*мамочко-голубочко...*» [Там само, с. 91]; «...*мамочко, голубочко, ластівочко!*» [Українка Леся 1978, т. 10, с. 32]; «...*утятонько любее...*» [Українка Леся 1979, т. 12, с. 189]; «...*шановний добродію і земляче...*» [Енциклопедія 2006 – 2019, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1903/19030103fvv.html>]; «*Високошановний добродію і земляче!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1903/19030317fvv.html>], «*Шановний і дорогий друже!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1903/19030122.html>]; «*До когось любого, і дорогого, і славного!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1901/19010815.html>], «*До когось дуже любого, дуже дорогого, що ніколи не сердиться на когось і завжди когось розуміє*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1902/19020101.html>].

4. Оніми (власні імена, імена по батькові) створюють інтимні, приязні або іронічні конотації при використанні, передусім, демінутивів. Найрізноманітнішими в цьому плані є звертання Лесі Українки до рідної сестри Ольги: «*Люба Лілочко!*» [Українка Леся 1978, т. 11, с. 48]; «*Лілочко, серце моє!*» [Там само, с. 195]; «*Люба моя Лілочко!*» [Енциклопедія 2006 – 2019, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1896/18960917.html>], «*Люба Лілічко!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1897/18971227.html>], «*Люба моя Лілеєнько!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1901/19010408.html>], «*Любая моя Лілеєнько!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1904/19041020.html>], «*Дорогая моя Лілеєнько!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1905/19051107.html>]; «*Люба Олесю!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1891/18910723.html>]; «*Дорога моя люба Олесю!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1894/18940801opk.html>]; «*Любий, дорогий Ліцику!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1897/18970911.html>]. Тими самими конотаціями позначене звертання до сестри чоловічим іменем Олег, близьким за звучанням до жіночого – Ольга, до того ж саме звертання вжито у формі називного відмінка, чого практично нема в листах до інших адресатів: «*Дорогий мій Олег!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1895/18950508.html>]. В епістолярію письменниці рідковживаними є звертання у вигляді імен по батькові. Вони, як правило, наявні в листах до російськомовних адресатів як визнання традиції й поваги до останніх: «*Многоуважаемый Владимир Александрович...*» [Українка Леся 1978, т. 11, с. 196]; «*Дорогая Вера Даниловна!*» [Там само, с. 333] або як вияв патріархального „закону імені батька” у листах до старшого покоління письменників, чи як вияв заслуженої пошани й поваги: «*Високошановний Михайле Петровичу!*» – лист до М. Старицького [Енциклопедія 2006 – 2019, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1894/18940504.html>], «*Вельмишановний Борисе Дмитровичу!*» – лист до Б. Грінченка [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1910/19100215bdg.html>], «*Вельмишановні Маріє Миколаївно і Борисе Дмитровичу!*» – лист до Грінченків [Там само: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1908/19080221.html>], «*Вельмишановний Михайле Сергійовичу!*» – лист до М. Грушевського [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1910/19100512.html>]. В одному з листів до Н. Кибальчич письменниця виступає проти звертання до адресата за іменем по батькові, як чужим і невластивим українському мовленнєвому етикету: «*Вельмишановна пані товаришко! Не зову Вас на ймення-„отчество”, бо, правду кажучи, „отчества” Вашого якимось я не знаю, та й не дуже люблю сей чуженародний звичай величання*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1908/190806xx.html>].

5. Конотації інтимності, душевної теплоти й любові створено завдяки вживанню в листах Лесі Українки субстантивованих прикметників та займенників із семантикою позитивно якісної оцінки та присвійності: «...*моя золота*» [Українка Леся 1979, т. 12, с. 90]; «...*моя дорога!*» [Українка Леся 1978, т. 10, с. 216]; «...*моя лілейно-рожева, моя золота*» [Українка Леся 1979, т. 12, с. 105]; «...*любая*» [Там само, с. 189]; «...*моя рожево-золота*» [Українка Леся 1978, т. 11, с. 370]; «...*моя злото-рожева...*» [Українка Леся 1979, т. 12, с. 99]; «...*моя білая, моя любая...*» [Українка Леся 1978: т. 11, с. 312]; «...*моє мале-велике*» [Там само, с. 147].

Важливе значення з прагматичного погляду мають структурні властивості листів, які теж є актуалізатором конотативних співзначень.

1. У листуванні письменниці більш уживаними є двокомпонентні формули-звертання, яким властива стійка структура, де ключове опорне слово стоїть у постпозиції, а прикметники або займенники в препозиції. Часто вживаними в подібній структурі є звертання з позитивними конотаціями *добродію, товаришу, товаришко*, доволі вживаним є також вокатив *пане*, дещо рідше *добродійко, пані*: «*Вельмиповажаний добродію!*»

[Енциклопедія 2006 – 2019, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1891/18910303.html>], «*Вископоважний добродію!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1891/18910622.html>], «*Вельмишановний добродію!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1895/18950302.html>], «*Шановний добродію!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1907/19070129.html>]; «*Шановна добродійко!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1901/19010722.html>]; «*Дорогий товаришу!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1901/19010208.html>], «*...товаришу милий...*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1907/19070309.html>], «*...мій товаришу...*» [Українка Леся 1979, т. 12, с. 140]; «*Дорога товаришко!*» [Енциклопедія 2006 – 2019, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1899/18990721.html>], «*...люба товаришко...*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1901/19010325.html>]; «*Вископоважаний пане!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1893/18930609.html>], «*Вельмишановний пане!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1892/18920526.html>], «*Шановний пане!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1893/18930829mip.html>]; «*Вископоважана пані!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1901/19010821.html>] тощо.

Формули-звертання з опорним словом у препозиції менш численні та наявні насамперед у листуванні з рідними, створюють конотації доброзичливості й любові саме завдяки структурі. Своєрідною рисою цих формул у листах письменниці є те, що перше місце тут посідають лексеми на позначення родинних стосунків: „Ти, *мамочко люба*, не думай, що я се з прикростю пишу...” [Українка Леся 1979, т. 12, с. 91]; „Вашою ученицею, *дядино моя*, теж нелегко бути...” [Українка Леся, т. 10, с. 257].

2. Найуживанішими в епістолярію Лесі Українки, звичайно, є трикомпонентні формули. Ці формули-звертання, як і двокомпонентні, мають структуру з опорним ключовим словом у постпозиції. Позитивні конотації в цих моделях актуалізовано за рахунок уживання демінутивів, лексем з традиційно позитивними конотаціями, онімів у кличному відмінку, атрибутивів з першою частиною *високо-*, *вельми-*, *слів-титулів* та ін. Важливим актуалізатором конотацій тут є сполучення прикметників або прикметника з займенником із семантикою якісно позитивної оцінки, присвійності та ін.: «*Лілічко, серце моє!*» [Енциклопедія 2006 – 2019, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1900/19001218.html>], «*Люба моя Лілечко!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1896/18960917.html>], «*Люба моя Лілеєнько!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1901/19010408.html>], «*Любая моя Лілеєнько!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1904/19041020.html>], «*Дорогая моя Лілеєнько!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1905/19051107.html>]; «*Люба моя мамочко!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1895/18950719.html>]; «*Любий мій дядьку!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1892/18920315mpd.html>], «*Дорогий мій дядьку!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1894/18940417.html>]; «*Люба моя дядино!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1896/18960307.html>], «*Дядино моя дорога!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1893/18930122.html>], «*Дорога моя родино!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1893/189309xx.html>]; «*Шановний і дорогий друже!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1903/19030122.html>]; «*Високошанований добродію і земляче!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1903/19030317fvv.html>]; «*Високошановний Михайле Петровичу!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1894/18940504.html>], «*Вельмишановний Борисе Дмитровичу!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1910/19100215bdg.html>], «*Вельмишановний Михайле Сергійовичу!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1910/19100512.html>], «*Вископоважаний Михайле Сергійовичу!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1912/19120327.html>].

Також виділяємо трикомпонентні моделі, у яких створено конотації офіціозу завдяки вживанню звертань на позначення роду занять (професії): «*Вископоважаний пане редакторе!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1908/19080213.html>], «*Вельмишановний пане редакторе!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1908/19080214.html>].

Характерним для трикомпонентних звертань в епістолярію письменниці є формули, у яких об'єднані слова-титули *пане*, *пані* зі звертаннями *товаришу*, *товаришко*: «*Дорогий пане товаришу...*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1903/19030113jif.html>], «*Шановний пане-товаришу!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1904/19041128.html>], «*Високошановний пане-товаришу!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1904/19040123.html>], «*Вископоважаний пане товаришу!*» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1901/19010827vss.html>], «*Вельмишановна пані товаришко!*» [Там само: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1908/190806xx.html>]. Таке об'єднання, на нашу думку, створює водночас конотації пошани, поваги та однодумності й ідейної спорідненості.

Часто вживаними в трикомпонентних формулах є вокативи *товаришу*, *товаришко*, які, як зазначалося, актуалізують конотації ідейної й творчої спорідненості, однодумності: «*...незнайомий дорогий товаришу!*» [Українка Леся 1978, т. 10, с. 329], «*Вельмишановний і дорогий товаришу!*» [Українка Леся 1978,

т. 11, с. 309], «Шановний і дорогий товаришу!» [Енциклопедія 2006 – 2019, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1897/189704x3.html>]; «Шановна і дорога товаришко!» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1899/18990529ouk.html>], «Дорога і шановна товаришко!» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1899/18990520.html>], «Дорога моя товаришко!» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1900/19001127ouk.html>], «Люба, дорога товаришко!» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1911/19110306.html>].

3. Чотирикомпонентні структури в письменницькому епістолярію є явищем нечастим, у них конотації любові, душевності актуалізовано внаслідок нагнітання атрибутів із якісно позитивною оцінкою, онімів, демінутивів, оказіональних демінутивів і вокативів, лексем на позначення родинних стосунків тощо: «Дорога моя люба Олесю!» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1894/18940801opk.html>]; «Люба, дорога моя товаришко!» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1906/19061008.html>]; «Хтосічку мій дорогий та любий!» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1906/19060311.html>], «Мій любий чорненький хтось!» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1902/19020226ouk.html>]; «Дорога моя, люба дядино!» [Там само, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1899/18990605.html>].

4. Епістолярію Лесі Українки притаманні формули, де відразу використано кілька звертань. У цих моделях позитивні конотації актуалізовано саме завдяки інтонаційним можливостям цих синтаксем: «...моя люба, дорога, бідна моя дядино!» [Українка Леся 1978, т. 10, с. 336]; «...мамочко, голубочко, ластівочко!» [Там само, 32], «Мамочко, серце моє...» [Українка Леся 1979, т. 12, с. 91]; «Люба Лілічко, дорога моя сестричко!» [Енциклопедія 2006 – 2019, <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp/1898/18980228.html>].

Таким чином, конотативні значення у формулах-звертаннях, притаманних епістолярію Лесі Українки, тісно пов'язані з їх змістом та особливостями структури. Позитивні конотації в цьому випадку актуалізовано завдяки вживанню лексем на позначення родинних стосунків, слів-титулів, уживанню атрибутів з першою частиною *високо-*, *вельми-* та позитивно якісною оцінкою, використанню емоційно забарвленої лексики, онімів, субстантивованих прикметників та займенників із семантикою позитивно якісної оцінки та присвійності, зузальних та оказіональних демінутивів, лексем з традиційно позитивною конотацією тощо. Важливими актуалізаторами є також інтонаційні можливості й графічне оформлення цих етикетних формул. Отже, перспективу досліджень українського письменницького епістолярію вбачаємо в описі прагмалінгвального (конотативного) компонента через практичну відсутність такого аналізу в епістолярному тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан, С. К. (1998). Мовний етикет українців: традиції і сучасність. К.: Рідна мова, 475 с.
2. Буднік, А.О. (2016). Особливості вивчення дискурсу в писемній та усній комунікації. [У:] *Наук.вісн. ДДПУ ім. І. Франка*. Сер. „Філологічні науки”. Мовознавство. Т. 1. № 5. С. 39–42.
3. Величко, Н. М. (2017). Поняття звертання та його функцій із лінгвістичного погляду. [У:] *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту*. Сер. Перекладознавство та міжкультурна комунікація. Вип. 4. С. 22–28.
4. Енциклопедія життя і творчості Лесі Українки. (2006 – 2019). Режим доступу: <https://www.l-ukrainka.name/uk/Corresp.html>.
5. Ільків, А. В. (2016). Інтимний дискурс письменницького епістолярію другої половини XIX – початку XX століть : дис. ... докт. філол. наук : спец.10.01.01 – українська література. Івано-Франківськ, 410 с.
6. Коцюбинська, М. Х. (1997). Епістолярна творчість Василя Стуса. Твори : у 4 т. Т. 6 (додатковий). Кн. 2. Листи до друзів та знайомих. Л., 1997. С. 218–240.
7. Красовська, О. М. (2010). Мовні параметри епістолярію Лесі Українки : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 – українська мова. К., 2010. 20 с.
8. Найрулін, А. О. (2016). Прагмалінгвальний компонент мовної семантики в епістолярному тексті. [В:] *Лінгвістика*. 2016. №1 (34). С. 90–100.
9. Найрулін, А. О. (2019). Етикетні формули в епістолярію Ольги Кобилянської як вияв прагмалінгвального (конотативного) компонента. [В:] *Лінгвістика*. 2019. № 1(40). С. 97–107.
10. Савчук, В. А. (2009). Епістолярна спадщина Лесі Українки: джерелознавчо-текстологічний аспект: автореф. дис. ... канд. філолог. наук: спец. 10.01.09 – літературне джерелознавство і текстологія. К., 2009. 20 с.
11. Святовець, В. Ф. (1981). Епістолярна спадщина Лесі Українки. К.: Вища шк., 1981. 184 с.
12. Українка Леся. (1978–1979). Зібрання творів : у 12 т. К.: Наук. думка. Т. 10, 1978. 544 с.; Т. 11, 1978. 480 с.; Т. 12, 1979. 696 с.